

schrijver constateert dan, dat helaas de religieuze wortel van deze beschouwing in onze moderne samenleving verdroogd en in vele gevallen misschien afgestorven is, hoewel in ons modern Westers cultuurleven de waardering van de begaafdheid nog staat onder invloed volgens hem, van deze beschouwing der 16e eeuw, de eeuw van de Reformatie (blz. 25).

Wij betreuren het, dat kennisneming van dit boek ons tot de overtuiging heeft gebracht, dat het ons geen bijdrage brengt tot versterking van die religieuze wortel, die inderdaad bij zeer velen verdroogd of afgestorven is. Het boek richt zich naar de bestaande toestand en doet geen ernstige poging alles tot de religieuze wortel te herleiden en naar die wortel te reformeren. Zo wordt bij de behandeling van het onderwerp: „De vrouw in het moderne bedrijfsleven” niet anders dan het volgende behandeld: a. hoofd-trekken van de psychologie der vrouw; b. speciale begaafdheid van de vrouw; c. de vrouw in de ontwikkeling van het moderne bedrijfsleven; d. aangewezen arbeid voor de vrouw in het sociale leven; e. speciale plaats voor de vrouw in het bedrijfsleven (blz. 83). Welke uitwerking er ook moge gegeven zijn aan elk van deze onderdelen, de uitwerking van het allervoornaamste gegeven, de wil Gods aangaande het arbeidsleven van de vrouw, ontbreekt. Voor zover er nog een algemene aanwijzing is naar deze roeping, geschiedt dit op een plaats en op een wijze, die niet anders dan als verscholen kan worden gekwalificeerd. Bij de samenvatting van de zin van de arbeid door de schrijver wordt „de realisering van het leven naar de zin van het bestaan, dat is de dienst van Hoger Waarde, wil men: dat is de dienst van God”, met die van „de wering van het kwaad, wil men: de zonde” onder e. en f. vermeld in een reeks van bepalingen, waarbij van a. tot d. eerst levensonderhoud, zelfuitdrukking, sociale functie, gemeenschaps-coöperatie in dienst van „het” leven vooropgaan. Wanneer de dienst van God ook in de uitwerking van de zin van de arbeid niet het A tot Z is, onder welk credo dan vervolgens de aspecten van levensonderhoud, zelfuitdrukking, sociale relaties enz. in onderdelen en in duidelijke onderschikking worden bezien en beoordeeld, maar een bepaling onder andere bepalingen gaat worden, dan is dit in wezen een humanistische beschouwingswijze, waarbij men onbedoeld toch ook ten offer valt aan die terecht gesignaleerde kwaal van verschrompeling en verdorring van de enig mogelijke religieuze wortel. Het is toch deze levenswortel, waaruit alle levenssappen moeten optrekken, ook die, welke aan het arbeidsleven zijn impulsen moeten geven.

Voor een belangrijk deel wijten wij het aan deze principieel verschillende waarde-bepaling, ook wat de zin van de arbeid betreft, dat wij ten opzichte van fabrieksarbeid van de vrouw bepaald afwijzender staan dan prof. dr. J. Waterink. Ook al is volgens hem de vrouw voor technische functies minder op haar plaats, dit wordt voor hem bepaald door het feit, dat de techniek in het algemeen een vrouw niet ligt. Hij wil dan ook de vrouw alleen aan haar plaats aan de machines zien innemen, wanneer zij het bepaalde type vertegenwoordigt, dat in verband met de wet van de monotomie van de arbeid, voor monotoon werk geschikt is (De mens in het bedrijf, blz. 110). Gelijk men uit onze voorgaande uiteenzetting kan weten, wordt voor ons deze zaak niet primair door psychische en fysieke geschiktheid bepaald, maar vóór alles door Gods wil aangaande het arbeidsleven van de mens, en dus ook van de vrouw. Er kunnen omstandigheden zijn, zoals in tijden van oorlog, wanneer de mannen aan de fronten staan, waarbij de vrouw overeenkomstig haar levensroeping om een hulp te zijn, die bij de man past, diens plaats in werkplaats en fabriek met het oog op de dan aanwezige levensnood, tijdelijk moest gaan innemen. Maar voor andere, meer normale omstandigheden is de levensregel een geheel andere. Ook hier heeft het feit, dat God het meisje voor zulke zware fabrieksarbeid lichamelijk niet heeft toegerust, ons veel, zoal niet alles te zeggen. Ook Clara Wichmann blijkt in haar genoemde studie geen voorstandster te zijn van fabrieksarbeid voor de vrouw. Zij schrijft op blz. 126 van haar boek: „Bij al deze dingen komt nog dit, dat de vrouwen nu eenmaal voor de fabrieksarbeid fysiek minder goed zijn toegerust dan de mannen. Het weerstandsvermogen van de aanstaande moeder en van het meisje in de ontwikkelingsjaren is gering. Lange arbeidsduur, staand werk, wellicht ook, sommige vergiftige stoffen, grijpen haar in bijzondere mate aan. Bovendien worden de krachten der vrouw bijna steeds nog enigszins aan haar beroepsarbeid onttrokken door het dubbele van haar taak; bijna geen vrouw of meisje is er, of er wordt nog in meerdere of mindere mate door het gezin beslag op haar gelegd”. Zelfs voegen wij hieraan nog toe, dat daar, waar het gezin geen beslag op het meisje legt, zij meteen van alle gezinsarbeid steeds meer vervreemd raakt of blijft. Het is inderdaad juist, wat deze schrijfster op een andere plaats in haar boek opmerkt, dat „de moderne beroepsarbeid der vrouw eenvoudig antithetisch staat tegenover huiselijkheid en moederschap” (blz. 26). Men moge trachten door speciale huishoudelijke cursussen voor de fabrieksmeisjes hierin verbetering te brengen en ten dele slaagt men hierin ook wel; waar evenwel deze zaak ook mentaal bepaald en beïnvloed wordt, kan onmo-

gelijk in voldoende mate het noodzakelijk evenwicht worden verkregen. Men kan zich moeilijk een schriller beeld vormen van het type fabrieksmeisje, haar motieven, optreden en manieren, dan H. C. Kalkman doet in haar boekje: „Fabrieksarbeiders”, wanneer zij bij alle mildheid in het beoordelen van deze meisjes toch opmerkt, hoe de grote massa ervan buiten haar werk alleen maar haar bioscoop, haar café, en haar danslokaal heeft, waarbij ze verstrooing zoekt in roken, dansen en in de „goedkope” romantiek van de bioscoop (N.V. De Arbeiderspers, Amsterdam, 1947, blz. 13—15). Dit milieu kan men m.i. niet zwaar genoeg laten wegen bij zijn beoordeling. Er zijn slechts weinig fabrieksfuncties, die aan het meisje kunnen worden toegewezen, met handhaving van de norm, dat ze wat de aard van haar werk betreft, zoveel mogelijk contact beware met haar natuurlijke levensroeping. Een uitzondering zou kunnen worden gemaakt b.v. voor de kledingindustrie, en voor de glas- en aardewerk-industrie. In eerstgenoemde is het meisje in contact door het werkstuk, met haar natuurlijke levensroeping, voor de glas-industrie geldt tot op zekere hoogte hetzelfde. Wie gezien heeft, hoe het edele kristal, na uit de handen van de glasblazer en slijper te zijn voortgekomen, door de handen der meisjes gaat om een laatste keur en reiniging te ondergaan, kan m.i. ook daarbij begrip opbrengen voor het feit, dat dit fijne werk door vrouwenhanden geschiedt. In het algemeen echter achten wij de mogelijkheid van bij haar passende fabrieksarbeid voor het meisje slechts zeer beperkt aanwezig. Daarbij zullen de bezwaren van het milieu in vele gevallen blijven gelden. Tot op zekere hoogte wordt ook tal van kantoorarbeid voor het meisje door hetzelfde bezwaar gedrukt. Ongetwijfeld is fabrieksarbeid en kantoorarbeid niet als gelijkwaardig te beoordelen. Als hulp naast de man heeft de gehuwde vrouw eeuwenlang, hem ook bij de administratie zijner zaken terzijde gestaan. Wat kantoorarbeid betreft hangt zeer veel af van inrichting, zowel van werk als van werkruimte, alsook van milieu en sfeer. Toch is de positie van het werkende meisje op kantoor uit arbeidsoogpunt allerm minst een ideale te noemen of zulk één, waaraan men bij de beroepskeuze de voorkeur zou moeten geven. Men heeft niet ten onrechte opgemerkt, dat moderne kantoorarbeid evenals fabrieksarbeid een verruwend invloed op het meisje uitoefenen kan. Zo is mij b.v. persoonlijk enige malen uit schriftelijke rapporten, die bij mij binnen kwamen van onze specialisten, die op het gebied van „colour-conditioning”, de juiste kleurgeving in fabrieken, kantoren, enz. adviseren, gebleken, hoe met name de sanitaire inrichtingen in bepaalde kantoren, waar een zeer groot aantal vrouwelijke employé's werkzaam is, er in één woord onbeschrijfelijk smerig uitzagen, bevuild door smeersel van lippenstift e.d. om van andere viezigheden maar te zwijgen. Eén van de directeurs maakte bij de rondleiding zelf de opmerking, dat de ruwste fabrieksarbeiders het er waarschijnlijk netter zouden afbrengen.

Wat van het fabrieksmeisje werd gezegd door de schrijfster H. Kalkman, geldt ook van vele kantoor-dames. De dichter Geraert van Suylensteyn (P. van Rensen) typeerde dit in zijn gedicht „Dreun” eens op deze pregnante wijze:

Typistes tikken ijverig voor hun toilet
Tussen hun bed en de dancing
En er is geen beschutting ergens
Dan in de dood der apathie.

Bij deze verschijnselen, dat dus het meisje op kantoor als meisje kan ontaarden, ondanks alle „make-up”, voegen zich nog andere typische bezwaren. Hierbij denk ik terug aan de glimlach, die bij mij opkwam, toen ik een bepaalde passage in het boek van prof. Waterink las, waar hij een vergelijking maakt in het 7e hoofdstuk, handelende over: „De vrouw in het bedrijf” tussen de man en het meisje. De man is het, die volgens de prof. wil heersen en veroveren, terwijl hij van de andere sexe zegt: „maar het meisje wil be-mind en veroverd worden” (blz. 101). Toen ik dat las, dacht ik onwillekeurig: van die „veroveringen” ondervinden de leiders van de ondernemingen anders maar de last. Want wanneer ik alleen maar eens uit mijn eigen ervaring op dit gebied over een reeks van jaren zou gaan putten, dan zou stellig meer dan voldoende stof aanwezig zijn voor de conceptie van de meest spannende roman, met tal van gevaarlijke, onduidelijke erotische complexen en scènes, die men zo op kantoor ziet ontstaan en groeien. Ongetwijfeld sta ik in dezen niet alleen. Daarom is het dan ook taak, zowel van het solliciterende meisje, als van haar ouders, zich er goed van te vergewissen, in welk milieu zij wordt opgenomen, ook al kan vanzelfsprekend geen garantie worden geboden of verkregen ten opzichte van het vermijden van mogelijke erotische of andersoortige verwickelingen en escapades. Iedere directie of personeelschef, die over uitgebreid vrouwelijk en mannelijk personeel de leiding heeft, zal op dit punt stellig doorlopend waakzaam moeten zijn. Persoonlijk geef ik er de voorkeur aan, de meisjes waar dit kan, zoveel mogelijk in eigen afdeling werkzaam te doen zijn, onder goede vrouwelijke leiding. Prof. Waterink maakt in zijn boek de opmerking, dat de vrouw voor administratieve bezigheden in 't algemeen veel minder geschikt is dan de man, doordat het dorre kantoorwerk met cijfers haar niet zou liggen (blz. 113). Deze

opvatting kan ik niet delen. Er komt n.l. in tot uiting, een meer voorkomende misvatting ten opzichte van administratieve bezigheden. Cijfers zijn niet dor, als men hun taal maar verstaat, en zo staat het ook ten opzichte van het verwerken van cijfers. Jarenlang heb ik gewerkt met meisjes in administratieve functies en op grond van deze eigen, ook door anderen bevestigde ervaring, meen ik te mogen zeggen, dat het meisje stellig voor dit werk minstens zo geschikt is als de man. In dit opzicht voldoen zij uitstekend. Daarbij heb ik niet gemerkt, dat het werk hun zelf in het algemeen geen bevrediging gaf. Maar wel leerde de ervaring, dat de inrichting van de afdeling en de samenstelling ervan wat de personeelsbezetting betreft, factoren van groot belang zijn, opdat zij zichzelf kunnen blijven in haar werk.

Toch achten wij kantoorarbeid voor het meisje niet de soort arbeid te zijn, waarop in de eerste plaats haar aandacht gericht moet worden bij de beroepskeuze. Bij de reeds genoemde motieven, die daartegen pleiten, voegt zich ook nog dit, dat met name bij het ouder worden bepaalde bezwaren gaan optreden. Bij een gesprek, dat ik onlangs daarover had met een medicus, merkte deze op, dat hij alle zakenlieden, die vrouwen in dienst hadden tussen de 40 en 50 jaar, er wel op zou willen wijzen, naar te ontzien bij het werk. Vrouwen leggen dan vaak een verhoogde activiteit aan de dag, die, gegeven haar fysieke gesteldheid, haar dan snel doet verouderen. Men ziet dan, dat het tempo bij 't werk haar gaat drukken, zij worden humeurig en bij 'n enkele komt de vrees op in het werk door anderen te worden voorbijgestreefd. Dan begint zich eerst recht duidelijk af te tekenen, dat jarenlange kantoorarbeid voor het werkende meisje, dat wordt tot werkende vrouw, toch niet de ideale soort van arbeid is.

P. GROEN.

LITERATUUR EN KUNST

Dichterschap en werkelijkheid

Dit lijvige werk van 480 pagina's beleefde zijn derde druk.

De eerste verscheen in 1938, de tweede in het bezettingsjaar 1943 en in 1951 deze derde druk.

Het werk dient zich aan als een „Geïllustreerde literatuurgeschiedenis van Noord- en Zuid-Nederland en Zuid-Afrika”. Het staat onder redactie van W. L. M. E. van Leeuwen, en de medewerkers zijn: Dr. H. W. E. Moller (De Middeleeuwen); Dr. J. Karssemeijer (Renaissance, Humanisme, Hervorming); Dr. J. Karssemeijer (De Achttiende eeuw tot 1770); Dr. W. H. Staverman, (De Overgang van de 18e naar de 19e Eeuw); Dr. W. H. Staverman, (De Negentiende Eeuw van 1830 tot 1880); W. L. M. E. van Leeuwen, (Van 1880 tot Heden); Dr. J. A. Goris, (De literatuur in Zuid-Nederland na 1830); Dr. Rob. Antonissen, (De Zuid-Afrikaanse Letterkunde). Voorts bevat het werk een uitvoerige bibliografie en een register.

Om met de uitvoering van het werk te beginnen: de Uitgeefster W. de Haan N.V. te Utrecht, verdient alle lof. Het werk is op prima papier gedrukt, de vele foto's op kunstdruk, zijn, evenals de kleurplaten, tekeningen en houtsneden, met bijzondere zorg ter perse gelegd. De hand is smaakvol, en sober met titel in gouddruk.

De derde druk wijkt in heel wat af van de eerste. Men kan dit al afleiden uit het aantal pagina's. De eerste druk bevatte 388 bladzijden, deze bijna 100 meer. Behalve dat het werk hoogst nauwkeurig is bijgewerkt tot heden, werd ook de bijdrage over de literatuur van Zuid-Afrika geheel herschreven door Dr. Rob. Antonissen.

Overigens is bij deze uitbreiding streng de hand gehouden aan de eerste opzet van dit werk, n.l. dat deze literatuurgeschiedenis niet in de eerste plaats bestemd is voor „vaklieden”, maar, zoals het in de inleiding gezegd wordt: „voor de meer beschaafde leek”. Een uitdrukking, die we nu maar niet becommentarieren zullen, maar waarmee in elk geval duidelijk gezegd wordt, wat men bedoelt. Bij deze opzet heeft men echter allerm minst willen zoeken naar een compromis tussen wetenschap en populariteit. Trouwens, uit de keuze van medewerkers kunnen we wel afleiden, dat naar handhaving van strikte wetenschappelijkheid is gestreefd.

De titel: „Dichterschap en Werkelijkheid”, is ontleend aan een der „Aesthetische toespraken” van de dichter A'bert Verwey, de man, die na de „revolutie” der Tachtigers, de band met het verleden weer herstelde. Albert Verwey schreef: „Het is de vloek van onzen tijd (1909) dat het besef van den samenhang (tussen dichterschap en werkelijkheid) verloren ging. Iedere eenling verdort in zijn verlatenheid, vrijwillig of hem opgedrongen, en de gevoelens waaruit de samenhang geboren wordt, verdrijft de drang naar beperkte verstandelijkheid”.

Het is al weer lang geleden dat deze woorden rumor in casa konden wekken. Het is het beste pleidooi voor deze literatuurgeschiedenis, dat zij in haar titel nochtans aan deze profetische woorden herinneren wil.

Want de binding tussen dichterschap en werkelijkheid loopt altijd weer opnieuw gevaar, zelfs in een tijd als de onze, waar het individualisme, waarin de tachtigers zich verloren hadden, allang geen mode-

artikel m
andere a
lisme. W
ter, en
vaar me
en het
bij het
dualisme
verlaten

Of de
bedoeld
hebben
het zou
maatsch
eerste
het bez
heid mis
geloofs
heeft de
steld, d
den is
vallighe
band te
het liter
teriseren
de tijd
schrijver

Welnu,
het wens
nis. En
wordt a
reikt. W
denis wi
der orië
1950 bet

Natu
aanmerke
in reken
raire pr
dat bepe
wel gebe

We zij
blik nog
schijnt
dit werk
werk zoe
meer las

Er is
volk aan
tuur. W
Bilderij
Er word
volksbil
niet den
En wat
jes, vol
meestal
meer be
in een a

Dit be
die onhe
„leek”. E
Het zal

Overig
we ook
lang heb
schieden
ens dat
waardere
lijk vera
zich die
dan wac
toepassi
die niet
king van
van de
2:14) a

Aang

„Hoe

keer.

Wat v
de bijzo
Jozef v
zoons l
Waarom
te verne
hem dat
hij het
reis om
der Sim

Maar
het felst
ellen zo
Het mee
overkom
achter g
Waar
Dat J
geen wo